

Верховний
Суд

ДАЙДЖЕСТ
судової практики
Великої Палати
Верховного Суду

Рішення, внесені до ЄДРСР
за період з 01.10.2024 по 31.10.2024

Зміст

1. Справи, розглянуті з підстав існування виключної правової проблеми	4
1.1 Цивільна юрисдикція	4
2. Справи, розглянуті з підстав необхідності відступу від висновку, викладеного в раніше ухваленому рішенні Верховного Суду	6
2.1 Господарська юрисдикція	6
2.2 Цивільна юрисдикція	10
3. Справи, розглянуті з підстав необхідності відступу від висновку, викладеного в раніше ухваленому рішенні Верховного Суду України	27
3.1 Цивільна юрисдикція	27
4. Справи, прийняті до провадження Великою Палатою Верховного Суду	33
5. Справи, повернуті Великою Палатою Верховного Суду на розгляд касаційних судів	33

Перелік уживаних скорочень

ВП ВС	– Велика Палата Верховного Суду
ВСУ	– Верховний Суд України
КАС ВС	– Касаційний адміністративний суд у складі Верховного Суду
КГС ВС	– Касаційний господарський суд у складі Верховного Суду
КЦС ВС	– Касаційний цивільний суд у складі Верховного Суду
КАС України	– Кодекс адміністративного судочинства України
ГПК України	– Господарський процесуальний кодекс України
ЗК України	– Земельний кодекс України
КК України	– Кримінальний кодекс України
КПК України	– Кримінальний процесуальний кодекс України
ЦК України	– Цивільний кодекс України
ЦПК України	– Цивільний процесуальний кодекс України

1. Справи, розглянуті з підстав існування виключної правової проблеми

1.1. Цивільна юрисдикція

ВП ВС відступила від висновку КАС ВС щодо можливості прийняття апеляційної / касаційної скарги без підпису особи, яка її подала, під текстом такої скарги, визначивши, що належним виконанням вимог процесуального закону щодо підписання письмового документа є здійснення особою підпису після основного тексту цього документа чи відомостей про його додатки (у разі їх наявності), що свідчитиме про дійсне схвалення автором документа його тексту та унеможливить спотворення його змісту

Велика Палата Верховного Суду розглянула справу за позовом ОСОБА_1 до Немирівського РУП ГУ НП у Вінницькій області про відшкодування моральної шкоди за касаційною скаргою, поданою від імені ОСОБА_1, на ухвалу Вінницького апеляційного суду від 11 квітня 2023 року, і прийняла ухвалу, в якій зазначила таке.

ОБСТАВИНИ СПРАВИ

ОСОБА_1 у січні 2023 року звернувся до суду з позовом до Немирівського РУП ГУ НП у Вінницькій області про стягнення моральної шкоди з Державного бюджету.

Ухвалою від 01 березня 2023 року суд першої інстанції постановив вважати позовну заяву неподаною та повернув її заявникові, з огляду на те, що, отримавши ухвалу цього суду від 02 лютого 2023 року про залишення позовної заяви без руху, у відведений судом строк ОСОБА_1 не усунув визначених у цій ухвалі недоліків.

Ухвалою апеляційного суду від 11 квітня 2023 року апеляційну скаргу на ухвалу суду першої інстанції від 01 березня 2023 року повернуто ОСОБА_1, оскільки підпис в апеляційній скарзі розташований не під текстом апеляційної скарги, а у лівому верхньому куті першої сторінки перед текстом цієї скарги.

ПОЗИЦІЯ ВЕЛИКОЇ ПАЛАТИ ВЕРХОВНОГО СУДУ

Велика Палата Верховного Суду вважає, що підпис має бути розташований після основного тексту документа для підтвердження дійсного волевиявлення особи та згоди з його змістом, з огляду на таке.

Підпис – це графічний знак або набір знаків, який особа ставить на документі для підтвердження його автентичності, згоди або авторства.

Зазвичай підпис розташовується у кінці документа після його основного тексту та відомостей про додатки (у разі їх наявності).

Наведене зумовлене тим, що підпис ідентифікує автора і слугує задля підтвердження того, що особа, яка його підписала, ознайоmlена із документом і погоджується з його змістом. В юридичному сенсі, підпис є підтвердженням певної дії, угоди чи зобов'язання і надає документу юридичну силу.

Підписання документа перед його текстом, що зумовлено винятково невмотивованим власним бажанням заявника, а так само підписання

процесуального документа у будь-якому іншому місці, але не наприкінці його, та надання такому документу юридичної сили (статусу підписаного) не узгоджуватиметься із завданням цивільного судочинства, оскільки викликатиме сумніви щодо його правових наслідків та дійсних намірів автора такого звернення.

Велика Палата Верховного Суду наголошує, що для процесуального закону є характерною певна послідовність викладення нормативно-правових приписів – правил поведінки, що впливає на послідовність вирішення усіх процесуальних питань, які в цивільному процесі постають перед судом та його учасниками.

Велика Палата Верховного Суду звертає увагу на конструкцію нормативного регулювання суспільних відносин, передбачену в ЦПК України. Стаття 356 ЦПК України, яка регламентує форму і зміст апеляційної скарги, передбачає певну послідовність викладу законодавчих приписів. Законодавець передусім зазначає, що апеляційна скарга подається у письмовій формі (частина перша цієї статті); далі - про те, що особа, яка подає апеляційну скаргу, має зазначити найменування суду, до якого подається скарга (пункт 1 частини другої), повне найменування (для юридичних осіб) або ім'я (прізвище, ім'я та по батькові) (для фізичних осіб) особи, яка подає апеляційну скаргу (пункт 2). Наприкінці особа має зазначити перелік документів та інших матеріалів, що додаються (пункт 9).

Лише після викладення нормативних вимог до змісту апеляційної скарги у частині третій наведеної статті Кодексу закон урегульовує, що таке процесуальне звернення має бути підписано заявником.

За наведеною логікою побудови згаданої статті процесуального закону підпис особи, яка звертається з процесуальним документом до суду, підсумовує викладене вище за текстом, що тим самим унаочнює погодження з усім тим, що в ньому наведено. Хоча формально у процесуальному законі немає формалізованої вимоги щодо розташування місця накладення підпису заявника (автора звернення), проте це впливає із його змісту і духу закону.

Наміром законодавця було структурувати вимоги до апеляційної скарги не лише у змістовному (перелік певної інформації, яку особа, що подає апеляційну скаргу, має викласти), а й логічно-послідовному (хронологічному) контексті (найменування суду, до якого подається апеляційна скарга, не повинне зазначатися наприкінці апеляційної скарги; а отже й підпис особи, яка подає апеляційну скаргу, чи її представника не має розташовуватися на початку апеляційної скарги).

З урахуванням наведених мотивів цієї постанови, з метою формування єдиної правозастосовної практики Велика Палата Верховного Суду відступає від висновку, викладеного в постановках Верховного Суду у складі колегій суддів Касаційного адміністративного суду від 26 жовтня 2022 року у справі № 120/11814/21-а, від 28 березня 2023 року у справі № 120/2708/22, від 17 травня 2023 року у справі № 120/2366/22-а, від 08 червня 2023 року у справі № 120/5397/22, щодо вирішення питання про прийняття судом документа, що не містить підпису особи, яка його подала, під текстом скарги або під відміткою про наявність додатків, та зазначає, що належним виконанням вимог процесуального

закону щодо підписання письмового документа є здійснення особою підпису після основного тексту цього документа чи відомостей про його додатки (у разі їх наявності), що свідчатиме про дійсне схвалення автором документа його тексту та унеможливить спотворення його змісту. Такий підхід запобігатиме зловживанню заявником своїми процесуальними правами в частині оспорення юридичної сили документа (його підписання чи непідписання), а також усуватиме сумніви в інших учасників відповідних правовідносин щодо правових наслідків подання такого документа.

Касаційна скарга, подана від імені ОСОБА_1, на ухвалу апеляційного суду від 11 квітня 2023 року містить графічне відображення підпису, розташоване у лівому верхньому куті першої сторінки перед текстом зазначеної скарги, натомість не підписана скаржником після викладу тексту цієї скарги.

Отже, Велика Палата Верховного Суду висувала про неодмінність закриття касаційного провадження у цій справі у зв'язку з тим, що касаційна скарга, подана від імені ОСОБА_1, на ухвалу Вінницького апеляційного суду від 11 квітня 2023 року не підписана особою, яка її подала.

Детальніше з текстом ухвали ВП ВС від 11 вересня 2024 року у справі № 930/191/23 можна ознайомитись за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122061994>

2. Справи, розглянуті з підстав необхідності відступу від висновку, викладеного в раніше ухваленому рішенні Верховного Суду

2.1. Господарська юрисдикція

Якщо нежитлові приміщення є тимчасовими спорудами, які не відносяться до нерухомого майна, збудовані на земельній ділянці комунальної власності, що використовується власником цих приміщень без установлених законом підстав, ефективним способом захисту порушеного права власника земельної ділянки є негативний позов (стаття 391 ЦК України), зокрема шляхом скасування державної реєстрації права приватної власності на такі приміщення та зобов'язання звільнити самовільно зайняті земельні ділянки у спосіб демонтажу нежитлових приміщень.

Рішення суду щодо демонтажу нежитлових приміщень має бути виконуваним не лише у добровільному порядку, але й шляхом вжиття виконавцем заходів примусового виконання (без участі відповідача, але його коштом) у разі його невиконання відповідачем у добровільному порядку та/або вчинення перешкод у його виконанні

Велика Палата Верховного Суду розглянула касаційну скаргу Львівської міської ради на постанову Західного апеляційного господарського суду від 25 січня 2024 року у справі за позовом Львівської міської ради до ПП «Ярина Плюс», Михайліва Євгена Євгеновича про скасування державної реєстрації права приватної власності, визнання недійсними договорів купівлі-продажу,

зобов'язання звільнити самовільно зайняті земельні ділянки шляхом демонтажу (знесення) приміщень, і прийняла постанову, в якій зазначила таке.

ОБСТАВИНИ СПРАВИ

Рішенням господарського суду від 20 травня 2008 року у справі № 19/34, залишеним без змін постановою апеляційного господарського суду від 21 жовтня 2008 року, визнано право власності ПП «Захід-клас» на самочинне будівництво – нежитлові приміщення загальною площею 230,1 кв. м.

Рішенням господарського суду від 06 листопада 2008 року у справі № 19/202 на підставі вказаного судового рішення та договору купівлі-продажу від 05 серпня 2008 року, укладеного між ПП «Захід-клас» та ФОП Михайлівим Є. Є., право власності на нежитлові приміщення площею 230,1 кв. м визнано за ФОП Михайлівим Є. Є.

27 листопада 2008 року в Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно (далі – Державний реєстр) зареєстровано право приватної власності ФОП Михайліва Є. Є. на спірне майно.

30 січня 2009 року ФОП Михайлів Є. Є. та ПП «Мотор» (юридичну особу якого припинено 21 жовтня 2010 року) уклали договір купівлі-продажу зазначених нежитлових приміщень.

Згодом постановою апеляційного господарського суду від 02 лютого 2009 року у справі № 19/202, залишеною без змін судом касаційної інстанції, рішення господарського суду від 06 листопада 2008 року, яким було визнано право власності на нежитлові приміщення за ФОП Михайлівим Є. Є., було скасовано, а в позові відмовлено. Апеляційний суд дійшов висновку, що ФОП Михайлів Є. Є. не довів факту належного прийняття нежитлових приміщень в експлуатацію. ФОП Михайлів Є. Є. отримав право не на забудову, а на розміщення стаціонарної малої архітектурної форми, право власності на яку не оформляється.

Водночас 22 травня 2009 року ПП «Мотор» уклало договір купівлі-продажу спірного майна з ПП «Ярина Плюс».

За результатами нового розгляду справи № 13/58 (19/34) рішенням господарського суду від 07 серпня 2009 року, з висновками якого погодились суди апеляційної та касаційної інстанцій, в задоволенні позову ПП «Захід-клас» про визнання права власності на спірні приміщення відмовлено повністю. Цим рішенням суду встановлено, що Львівська міськрада не надавала ПП «Захід-клас» земельні ділянки в оренду для будівництва об'єктів нерухомості. Спірні будівлі є тимчасовими спорудами, а договір оренди земельної ділянки від 20 червня 2003 року укладений з ПП «Захід-клас» до 20 червня 2008 року втратив чинність.

Позивач вважає, що ПП «Ярина Плюс» займає зазначені земельні ділянки без жодних для цього правових підстав, у зв'язку з чим звернувся до суду з цим позовом.

Задовольняючи позовні вимоги, місцевий суд встановив, що відповідачі фактично використовували, а ПП «Ярина Плюс» продовжує використовувати спірні земельні ділянки позивача без установлених законом підстав. На цих ділянках фактично знаходяться торгові павільйони, які не є нерухомим майном,

а тому належним способом захисту порушеного права у цьому спорі є, у тому числі, й негаторний позов (стаття 391 ЦК України).

Суд апеляційної інстанції відмовив у задоволенні позову у зв'язку із пропуском позивачем позовної давності.

ПОЗИЦІЯ ВЕЛИКОЇ ПАЛАТИ ВЕРХОВНОГО СУДУ

У позовній заяві позивач оскаржує договори купівлі-продажу від 30 січня 2009 року та від 22 травня 2009 року за якими нежитлові приміщення загальною площею 230,1 кв. м були відчужені відповідно на користь ПП «Мотор» та ПП «Ярина Плюс».

При цьому з матеріалів справи вбачається, що позивач звернувся до суду за захистом свого права власності на земельні ділянки, які, на його думку, самовільно використовує ПП «Ярина Плюс» шляхом розміщення на них належних йому нежитлових приміщень загальною площею 230,1 кв. м.

Водночас позивач не є стороною спірних договорів купівлі-продажу та не заявляє своїх прав або інтересів на нежитлові приміщення загальною площею 230,1 кв. м, які є предметом цих договорів. Внаслідок укладення відповідачами спірних договорів обсяг прав та обов'язків позивача ніяким чином не змінюється.

За таких обставин Велика Палата Верховного Суду вважає, що права та інтереси позивача укладенням відповідачами спірних договорів не порушуються.

Отже, позовні вимоги Львівської міськради про визнання недійсними договорів купівлі-продажу нежитлових приміщень від 22 травня 2009 року та від 30 січня 2009 року задоволенню не підлягають.

Відповідно статті 5 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» (далі – Закон № 1952-IV) не підлягають державній реєстрації речові права та їх обтяження, зокрема на малі архітектурні форми, тимчасові, некапітальні споруди, розташовані на земельній ділянці, переміщення яких можливе без їх знецінення та зміни призначення.

Суд першої інстанції у своєму рішенні від 05 липня 2023 року у цій справі встановив, що нежитлові приміщення загальною площею 230,1 кв. м є тимчасовими спорудами, які не відносяться до нерухомого майна.

Апеляційний суд у постанові від 25 січня 2024 року зазначених висновків місцевого суду та встановлених ним обставин не спростував, нових обставин у цій справі, підтверджуючих, що спірні приміщення є нерухомим майном, не встановив, проте дійшов суперечливих висновків про фактичне існування об'єктів нерухомого майна на зазначених земельних ділянках у зв'язку з державною реєстрацією прав власності на них.

Велика Палата Верховного Суду неодноразово звертала увагу на те, що державна реєстрація права власності на нерухоме майно є одним із юридичних фактів у юридичному складі, необхідному для підтвердження права власності, а самостійного значення для виникнення права власності не має. Така реєстрація визначає лише момент, з якого держава визнає та підтверджує право власності за наявності інших юридичних фактів, передбачених законом як

необхідних для виникнення такого права (наприклад, постанови від 07 квітня 2020 року у справі № 916/2791/13, від 23 червня 2020 року у справі № 680/214/16-ц).

Отже, посилання апеляційного суду лише на обставину державної реєстрації майна як нерухомого в обґрунтування висновку про його юридичне та фактичне існування на спірних земельних ділянках є помилковим. Тому Велика Палата Верховного Суду погоджується з висновками місцевого суду про те, що нежитлові приміщення загальною площею 230,1 кв. м є тимчасовими спорудами, які не відносяться до нерухомого майна.

Враховуючи, що державна реєстрація прав приватної власності ПП «Ярина Плюс» на нежитлові приміщення як на нерухоме майно була здійснена помилково, а зазначене майно не є нерухомим, така державна реєстрація підлягає скасуванню із закриттям відповідного розділу Державного реєстру.

У зв'язку зі скасуванням державної реєстрації прав приватної власності ПП «Ярина Плюс» на зазначені нежитлові приміщення із закриттям відповідного розділу Державного реєстру Велика Палата Верховного Суду погоджується з висновками апеляційного суду про відмову у задоволенні позовних вимог про скасування державної реєстрації права власності ПП «Мотор» та Михайліва Є. Є. на ці нежитлові приміщення.

Судами попередніх інстанцій встановлено, що ПП «Ярина Плюс» використовує спірні земельні ділянки позивача без установлених законом підстав, що договір оренди земельної ділянки від 20 червня 2003 року, укладений з ПП «Захід-клас» до 20 червня 2008 року, не поновлено і він втратив свою дію.

Відповідно до статті 391 ЦК України власник майна має право вимагати усунення перешкод у здійсненні ним права користування та розпоряджання своїм майном.

Відповідно до статті 212 ЗК України самовільно зайняті земельні ділянки підлягають поверненню власникам землі або землекористувачам без відшкодування затрат, понесених за час незаконного користування ними. Приведення земельних ділянок у придатний для використання стан, включаючи знесення будинків, будівель і споруд, здійснюється за рахунок громадян або юридичних осіб, які самовільно зайняли земельні ділянки. Повернення самовільно зайнятих земельних ділянок провадиться за рішенням суду.

Велика Палата Верховного Суду у пункті 7.27 постанови від 16 червня 2020 року у справі № 145/2047/16-ц виклала висновок про те, що зайняття земельних ділянок фактичним користувачем (тимчасовим володільцем) треба розглядати як таке, що не є пов'язаним із позбавленням власника його права володіння на цю ділянку. Тож у цьому випадку ефективним способом захисту права, яке позивач як власник земельних ділянок вважає порушеним, є усунення перешкод у користуванні належним йому майном, зокрема шляхом заявлення вимоги про повернення таких ділянок. Такий негативний позов можна заявити впродовж усього часу тривання порушення прав законного володільця відповідних земельних ділянок.

Враховуючи викладене, Велика Палата Верховного Суду погоджується з висновками місцевого суду, що нежитлові приміщення загальною площею 230,1 кв. м є тимчасовими спорудами, які не відносяться до нерухомого майна, ПП «Ярина Плюс» використовує спірні земельні ділянки позивача без установлених законом підстав, тому до спірних правовідносин підлягає застосуванню норма статті 391 ЦК України.

При цьому слід зауважити, що вимога позивача про зобов'язання ПП «Ярина Плюс» звільнити самовільно зайняті земельні ділянки шляхом демонтажу (знесення) нежитлових приміщень не є нерозривно пов'язаною з його особою та не перешкоджає виконанню цього рішення без участі ПП «Ярина Плюс» (але за рахунок його коштів) шляхом вжиття виконавцем заходів примусового виконання у разі його невиконання ПП «Ярина Плюс» у добровільному порядку та/або вчинення перешкод у його виконанні.

З огляду на те, що рішення суду щодо демонтажу зазначених нежилых приміщень має бути виконуваним не лише у добровільному порядку, але й у примусовому (без участі ПП «Ярина Плюс», але його коштом), враховуючи мету відповідного позову позивача, формулювання такого рішення у резолютивній частині слід змінити.

Велика Палата Верховного Суду враховує власні висновки, викладені в пункті 34 постанови від 04 липня 2018 року у справі № 653/1096/16-ц, про те, що до позовів про усунення перешкод у здійсненні права користування та розпорядження майном позовна давність не застосовується, оскільки негативний позов може бути пред'явлений позивачем доти, доки існує відповідне правопорушення.

За цих обставин Велика Палата Верховного Суду вважає, що позовні вимоги позивача до відповідачів про скасування державних реєстрацій прав приватної власності на нежитлові приміщення площею та зобов'язання ПП «Ярина Плюс» звільнити самовільно зайняті земельні ділянки є негативним позовом, тому відхиляє аргумент позивача про застосування позовної давності до цих вимог позивача.

Оскільки спір у цій справі № 914/1785/22 не пов'язаний із нерухомим майном, норми статті 376 ЦК України до спірних правовідносин не застосовуються.

Детальніше з текстом постанови ВП ВС від 18 вересня 2024 року у справі № 914/1785/22 можна ознайомитись за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122511425>

2.2. Цивільна юрисдикція

ВП ВС відступила від висновку КАС ВС щодо юрисдикції спору про оскарження постанови державного виконавця про визначення розміру додаткових витрат, визначивши, що скарги на дії виконавця щодо винесення постанови про визначення розміру додаткових витрат виконавчого провадження, а також

визнання протиправною та скасування відповідної постанови належить розглядати за правилами адміністративного судочинства

Велика Палата Верховного Суду розглянула справу за скаргою ОСОБА_1 на дії старшого державного виконавця Відділу примусового виконання рішень Управління забезпечення примусового виконання рішень у Запорізькій області Південного міжрегіонального управління Міністерства юстиції (м. Одеса) (далі - Відділ ПВР УПВР у Запорізькій області) за касаційною скаргою ОСОБА_1 на ухвалу Жовтневого районного суду м. Запоріжжя від 30 листопада 2023 року та постанову Запорізького апеляційного суду від 31 січня 2024 року, і прийняла постанову, в якій зазначила таке.

ОБСТАВИНИ СПРАВИ

ОСОБА_1 у листопаді 2023 року подав до суду скаргу про визнання протиправними дії старшого державного виконавця Відділу ПВР УПВР у Запорізькій області (далі також - виконавець) щодо винесення постанови від 20 листопада 2023 року про визначення розміру додаткових витрат виконавчого провадження; визнання протиправною та скасування цієї постанови.

Заявник обґрунтовував пред'явлену скаргу тим, що на примусовому виконанні у Відділі ПВР УПВР у Запорізькій області перебуває виконавчий лист виданий міськрайонним судом, відповідно до якого з нього стягнуто аліменти на його дочку.

Старший державний виконавець постановою від 20 листопада 2023 року визначив для ОСОБА_1 як боржника у виконавчому провадженні суму додаткових витрат у виді сплаченого Відділом ПВР УПВР у Запорізькій області судового збору у розмірі 2 684,00 грн за подання апеляційної скарги на ухвалу районного суду від 07 серпня 2023 року.

ОСОБА_1 вважав зазначену постанову державного виконавця протиправною, оскільки, скасовуючи ухвалу районного суду від 07 серпня 2023 року, апеляційний суд у постанові від 07 листопада 2023 року винятково відмовив у задоволенні його скарги на дії державного виконавця, проте не вирішив питання розподілу судових витрат.

Суд першої інстанції, з висновками якого погодився апеляційний суд, відмовив у відкритті провадження за скаргою ОСОБА_1 на дії виконавця на підставі пункту 1 частини першої статті 186 ЦПК України, оскільки пред'явлені ОСОБА_1 вимоги потрібно розглядати за правилами адміністративного судочинства.

ПОЗИЦІЯ ВЕЛИКОЇ ПАЛАТИ ВЕРХОВНОГО СУДУ

Відповідно до статті 447 ЦПК України сторони виконавчого провадження мають право звернутися до суду зі скаргою, якщо вважають, що рішенням, дією або бездіяльністю державного виконавця чи іншої посадової особи органу державної виконавчої служби або приватного виконавця під час виконання судового рішення, ухваленого відповідно до цього Кодексу, порушено їх права чи свободи. Аналогічні приписи містить стаття 339 ГПК України.

Натомість згідно з правилами адміністративного судочинства щодо особливостей провадження у справах з приводу рішень, дій або бездіяльності органу державної виконавчої служби, приватного виконавця за частиною першою статті 287 КАС України учасники виконавчого провадження (крім державного виконавця, приватного виконавця) та особи, які залучаються до проведення виконавчих дій, мають право звернутися до адміністративного суду з позовною заявою, якщо вважають, що рішенням, дією або бездіяльністю державного виконавця чи іншої посадової особи органу державної виконавчої служби або приватного виконавця порушено їхні права, свободи чи інтереси, а також якщо законом не встановлено інший порядок судового оскарження рішень, дій чи бездіяльності таких осіб.

Відповідно, за загальними правилами чинних процесуальних кодексів, скарги на рішення, дії та бездіяльність службових осіб під час виконання судових рішень подаються за юрисдикцією того суду, який ухвалив судові рішення, що знаходиться на виконанні.

Рішення, дії чи бездіяльність виконавця та посадових осіб органів державної виконавчої служби щодо виконання рішень інших органів (посадових осіб), у тому числі постанов державного виконавця про стягнення виконавчого збору, постанов приватного виконавця про стягнення основної винагороди, витрат виконавчого провадження та штрафів, можуть бути оскаржені сторонами, іншими учасниками та особами до відповідного адміністративного суду в порядку, передбаченому законом (частина друга статті 74 Закону України «Про виконавче провадження» (далі - Закон № 1404-VIII).

Отже, Закон № 1404-VIII відносить до справ адміністративної юрисдикції спори зокрема, але не винятково щодо оскарження рішень, дій чи бездіяльності виконавця про стягнення витрат виконавчого провадження.

У справі, що переглядається, заявник просить визнати протиправними дії державного виконавця щодо винесення постанови про визначення розміру додаткових витрат виконавчого провадження, а також визнати протиправною та скасувати цю постанову.

У законодавстві є як категорія «постанова про стягнення витрат виконавчого провадження» (пункт 5 частини першої статті 3, частина четверта статті 42, частина друга статті 74 Закону № 1404-VIII; абзац четвертий пункту 23 розділу III, абзаци сьомий, чотирнадцятий-сімнадцятий пункту 2 розділу VI Інструкції з організації примусового виконання рішень, затверджені наказом Міністерства юстиції України від 02 квітня 2012 року № 512/5 (далі – Інструкція № 512/5)), так і категорія «постанова про визначення розміру додаткових витрат виконавчого провадження» (абзац тринадцятий пункту 2 розділу VI Інструкції № 512/5).

Так, відповідно до частини другої статті 42 Закону № 1404-VIII витрати органів державної виконавчої служби та приватного виконавця, пов'язані з організацією та проведенням виконавчих дій щодо забезпечення примусового виконання рішень, є витратами виконавчого провадження.

Сплата судового збору є одним із видів витрат виконавчого провадження (пункт 8 розділу I Видів та розмірів витрат виконавчого провадження, затверджених наказом Міністерства юстиції України від 29 вересня 2016 року № 2830/5).

Згідно з абзацами першим, дванадцятим та тринадцятим пункту 2 розділу VI Інструкції № 512/5, витрати виконавчого провадження складаються з мінімальних та додаткових витрат виконавчого провадження.

З Інструкції № 512/5 можна висувати, що додаткові витрати виконавчого провадження – це витрати, пов'язані з примусовим виконанням рішення суду, які не входять до складу мінімальних витрат виконавчого провадження (наприклад, витрати на проведення експертизи, зберігання арештованого майна, залучення перекладача, сплату судового збору).

Водночас критерій «додатковості» витрат виконавчого провадження не впливає на визначення юрисдикції спору.

Частина друга статті 74 Закону № 1404-VIII окремо визначає, що постанови виконавця про стягнення витрат виконавчого провадження можуть бути оскаржені до адміністративного суду.

Постанови виконавця про стягнення витрат виконавчого провадження і про визначення розміру додаткових витрат виконавчого провадження хоча і є відмінними постановами виконавця, проте мають подібну правову природу: обидва види постанов виконавця стосуються безпосереднього виконання рішень інших органів (посадових осіб) – виконавця, а не судового рішення.

Тож суперечитиме законам логіки віднесення до юрисдикції адміністративного суду оскарження постанови виконавця про стягнення витрат виконавчого провадження (з чітким дотриманням частини другої статті 74 Закону № 1404-VIII), а до юрисдикції цивільного суду – оскарження постанови виконавця про визначення розміру додаткових витрат виконавчого провадження.

Більше того, у справі, що розглядається, виконавець виніс постанову «про визначення розміру додаткових витрат виконавчого провадження», яка по своїй суті і фактично є постановою про стягнення цих витрат виконавчого провадження та є окремим виконавчим документом. Такий висновок базується на тому, що в оскаржуваній постанові виконавець визначив для боржника розмір додаткових витрат виконавчого провадження, зазначив одержувача цих коштів, те, що ця постанова є виконавчим документом і набирає чинності з моменту її винесення, а також строк пред'явлення до виконання в три місяці.

Тож за правилами адміністративного судочинства належить розглядати скарги на дії виконавця щодо винесення постанови про визначення розміру додаткових витрат виконавчого провадження, а також визнання протиправною та скасування відповідної постанови. Такий спір не є спором учасників приватноправових відносин, виконавець під час винесення постанови про визначення розміру додаткових витрат не був у приватноправових відносинах із заявником.

З метою узгодження практики Верховного Суду щодо розгляду за правилами адміністративного судочинства спорів про оскарження постанови виконавця про визначення розміру додаткових витрат виконавчого провадження Велика Палата Верховного Суду вважає за необхідне відступити від висновку, сформульованого Верховним Судом у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду в постанові від 24 березня 2023 року у справі № 640/12384/21 щодо цивільної / господарської юрисдикції зазначеного спору.

Детальніше з текстом постанови ВП ВС від 11 вересня 2024 року у справі № 310/2210/21 можна ознайомитись за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122061990>

ВП ВС відступила від висновку КЦС ВС щодо відсутності підстав для представництва прокурором держави в особі державних компаній відповідно до Закону України від 5 листопада 1991 року № 1789-XII «Про прокуратуру», визначивши, що під час дії цього Закону (до 15 липня 2015 року) допускалося здійснення прокурором представництва в суді інтересів держави в особі державних компаній (підприємств) у разі допущення порушень або загрози порушень інтересів держави, оскільки відповідних заборон чи певних обмежень в законодавстві закріплено не було

Велика Палата Верховного Суду розглянула касаційну скаргу заступника керівника Сумської обласної прокуратури на ухвалу Сумського районного суду Сумської області від 30 січня 2023 року та постанову Сумського апеляційного суду від 16 березня 2023 року, і прийняла постанову, в якій зазначила таке.

ОБСТАВИНИ СПРАВИ

У червні 2015 року прокурор Сумського району Сумської області звернувся до суду з трьома позовами в інтересах держави в особі ДП «Сумський лісгосп» з метою захисту інтересів держави на земельні ділянки лісогосподарського призначення.

У трьох поданих позовах прокурор зазначив, що органом, уповноваженим здійснювати функції держави у спірних правовідносинах, є ДП «Сумський лісгосп», оскільки відповідно до Лісового кодексу України на нього покладено функції з контролю за належним використанням земельних ділянок лісогосподарського призначення, охорони та відтворення лісів.

Прокурор також наголосив на тому, що порушення інтересів держави полягають у нецільовому використанні земельних ділянок лісогосподарського призначення, у порушенні порядку передачі зазначених земель у приватну власність, а також у перешкоджанні громадянам у вільному користуванні лісовими ресурсами й у загрозі їхньої втрати.

Ухвалою суду першої інстанції об'єднано в одне провадження позови Сумської місцевої прокуратури в інтересах держави в особі ДП «Сумський лісгосп».

За результатами розгляду справи суд першої інстанції, з висновками якого погодився апеляційний суд, залишив без розгляду матеріали об'єднаної цивільної справи на підставі пункту 2 частини першої статті 257 ЦПК України.

Судові рішення мотивовані тим, що приписи статті 36-1 Закону України «Про прокуратуру» (далі – Закон № 1789-XII) у редакції, чинній станом на час звернення прокурора до суду з позовами, надавали прокурору повноваження з представництва в суді винятково інтересів громадян та держави. Натомість позови прокурора, об'єднані судом в одне провадження, подані не від імені та не в інтересах держави, а від імені та в інтересах державного підприємства.

ПОЗИЦІЯ ВЕЛИКОЇ ПАЛАТИ ВЕРХОВНОГО СУДУ

Чинний на час звернення прокурора до суду з позовами в цій справі Закон № 1789-XII не передбачав будь-яких заборон (обмежень) на звернення прокурора до суду з позовами про захист інтересів держави в особі державних компаній (підприємств).

У новому Законі № 1697-VII, який набрав чинності 15 липня 2015 року, законодавець прямо обмежив права прокурора на представництво в суді інтересів держави в особі державних компаній.

Зазначене обмеження звузило сферу, в якій прокурор наразі може здійснювати представництво державних інтересів. Стаття 23 Закону № 1697-VII містить заборонні норми, які не підлягають розширеному тлумаченню.

Натомість Закон № 1789-XII встановлював лише те, що представництво прокуратурою інтересів держави в суді полягає у здійсненні прокурорами від імені держави процесуальних та інших дій, спрямованих на захист у суді інтересів держави у випадках, передбачених законом, і підставою представництва в суді інтересів держави є наявність порушень або загрози порушень інтересів держави.

Тобто Закон № 1789-XII, на відміну від Закону № 1697-VII, не визначав, що прокурор здійснює представництво інтересів держави саме в особі органу державної влади, органу місцевого самоврядування чи іншого суб'єкта владних повноважень.

Визначення прокурором конкретних суб'єктів як позивачів зумовлювалося виключно нормами процесуального права. Для представництва прокурором інтересів держави в суді достатнім було лише обґрунтувати порушення або загрозу порушення інтересів держави.

Якщо інтереси держави збігаються з інтересами державного підприємства, то до 15 липня 2015 року прокурор не міг бути позбавлений права звернення до суду в інтересах держави в особі такого державного підприємства, оскільки чинне на той час законодавство не передбачало жодних заборон чи обмежень на таке звернення.

Надмірна формалізація інтересів держави може призвести до необґрунтованого обмеження повноважень прокурора на захист суспільно значущих інтересів.

З огляду на викладене Велика Палата Верховного Суду дійшла висновку, що аналіз положень статті 36-1 Закону № 1789-XII в редакції, що діяла

до 15 липня 2015 року, свідчить, що під час дії Закону № 1789-XII допускалося здійснення прокурором представництва в суді інтересів держави в особі державних компаній (підприємств) у разі допущення порушень або загрози порушень інтересів держави, оскільки відповідних заборон чи певних обмежень в законодавстві закріплено не було.

Натомість Касаційний цивільний суд у складі Верховного Суду у постановках від 12 січня 2022 року у справі № 370/430/14-ц, від 12 січня 2022 року у справі № 359/9596/15-ц, від 02 лютого 2022 року у справі № 488/5413/14-ц, від 05 квітня 2023 року у справі № 370/1141/14-ц, від 14 червня 2023 року у справі № 617/769/15-ц, від 15 червня 2023 року у справі № 617/668/15-ц, від 21 червня 2023 року у справі № 619/76/15, від 05 липня 2023 року у справі № 372/4972/14, від 24 січня 2024 року у справі № 1008/5677/12 та від 27 березня 2024 року у справі № 369/473/15-ц зробив висновки про відсутність підстав для представництва держави в особі державних підприємств до 15 липня 2015 року, тобто під час дії статті 36-1 Закону № 1789-XII. З урахуванням наведеного в цій постанові Велика Палата Верховного Суду дійшла висновку про наявність підстав для відступу від правових висновків Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду, викладених у зазначених постановках.

За матеріалами справи, прокурор при зверненні із цими позовами обґрунтував порушення інтересів держави недодержанням ГУ Держземагентства в Сумській області та Сумською РДА вимог чинного законодавства, внаслідок чого земельні ділянки лісогосподарського призначення, розташовані на території Сумського лісництва, перейшли у приватну власність.

Ураховуючи, що землі лісогосподарського призначення є об'єктами права державної власності, мають перебувати під посиленою охороною задля збереження безпечного довкілля, непогіршення екологічної ситуації, тому саме держава в особі її органів заінтересована в забезпеченні дотримання нормативного порядку їх використання та збереження цільового призначення.

Прокурор захищає порушені інтереси держави, які полягають у вибутті з державної власності земельних ділянок, що перебували в користуванні ДП «Сумський лісгосп» як спеціалізованого лісогосподарського підприємства, яке виконує покладені на нього державою функції щодо контролю за належним використанням земельних ділянок лісогосподарського призначення, охорони та відтворення лісів.

Ураховуючи наведене та належне обґрунтування прокурором у позовних заявах необхідності захисту інтересів держави, Велика Палата Верховного Суду дійшла висновку про наявність у прокурора на момент звернення з позовами до суду повноважень для представництва у спірних правовідносинах інтересів держави в особі ДП «Сумський лісгосп».

Звідси наявні підстави для скасування оскаржуваних судових рішень та направлення справи для продовження розгляду до суду першої інстанції.

Детальніше з текстом постанови ВП ВС від 25 вересня 2024 року у справі № 587/1382/15-ц можна ознайомитись за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122434170>

ВП ВС відступила від висновку ВСУ та КГС ВС щодо застосування частини другої статті 533 ЦК України при визначенні «дня здійснення платежу» в зобов'язанні, визначивши, що якщо у зобов'язанні визначено грошовий еквівалент в іноземній валюті, сума, що підлягає сплаті у гривнях, визначається за офіційним курсом відповідної валюти на день платежу, що у випадку наявності спору між сторонами та його вирішення судом відповідає дню виконання судового рішення

Велика Палата Верховного Суду розглянула справу за касаційною скаргою ОСОБА_1 на рішення Ізмаїльського міськрайонного суду Одеської області від 26 квітня 2019 року та постанову Одеського апеляційного суду від 06 червня 2023 року за позовом ОСОБА_2 до ОСОБА_1 про стягнення заборгованості, і прийняла постанову, в якій зазначила таке.

ОБСТАВИНИ СПРАВИ

27 січня 2015 року ОСОБА_2 та ОСОБА_1 уклали договір про участь у спільному будівництві об'єкта житлової нерухомості з 28 квартирами. Того ж дня ОСОБА_1 склав розписку про те, що отримав від ОСОБА_2 еквівалент 65 000 дол. США як повну оплату за об'єкт нерухомості згідно з договором.

09 червня 2016 року сторони уклали договір про розірвання договору про участь у спільному будівництві об'єкта нерухомості, за змістом пункту 2 якого, ОСОБА_1 зобов'язався до 01 вересня 2016 року повернути ОСОБА_2 суму, еквівалентну 65 000 дол. США, отриману як плату за об'єкт нерухомості.

Оскільки ОСОБА_1 зобов'язання з повернення коштів не виконав, ОСОБА_2 звернулась до суду з позовом про стягнення заборгованості у сумі еквівалентній 65 000 дол. США за курсом НБУ на день ухвалення судом рішення по суті спору.

Суди попередніх інстанцій позов задовольнили, стягнувши заборгованість у сумі, еквівалентній 65 000 дол. США за курсом НБУ на день виконання рішення.

Відповідач у касаційній скарзі, не оспорюючи факту невиконання ним зобов'язання, посилається на те, що еквівалент суми 65 000 дол. США в національній валюті підлягає обчисленню на момент звернення до суду з цим позовом, а не на момент виконання судового рішення.

ПОЗИЦІЯ ВЕЛИКОЇ ПАЛАТИ ВЕРХОВНОГО СУДУ

У справі, яка переглядається, зазначивши про необхідність повернення суми, еквівалентної 65 000 дол. США, сторони погодили, що одиницею виміру суми коштів, яка підлягає поверненню за цим зобов'язанням, є долар США. Тобто змістом зобов'язання є повернення заборгованості в розмірі, який еквівалентний 65 000 дол. США на момент повернення боргу.

Валюту платежу сторони у договорі не визначили. Водночас, на переконання Великої Палати Верховного Суду, відсутність у договорі посилання на валюту платежу не спростовує вимог публічного порядку про те, що на території України

гривня є єдиним засобом платежу незалежно від валюти зобов'язання, що виникло між фізичними особами – резидентами.

Отже, здійснюючи тлумачення пункту 2 договору від 09 червня 2016 року, Велика Палата Верховного Суду констатує, що належним виконанням зобов'язання, яке виникло між сторонами є повернення грошових коштів у національній валюті, сума яких є еквівалентною 65 000 дол. США на момент платежу.

Зміст частини другої статті 533 ЦК України, згідно з якою якщо у зобов'язанні визначено грошовий еквівалент в іноземній валюті, сума, що підлягає сплаті у гривнях, визначається за офіційним курсом відповідної валюти на день платежу, якщо інший порядок її визначення не встановлений договором або законом чи іншим нормативно-правовим актом.

Спеціального порядку визначення суми, яка підлягає сплаті у гривнях, сторони в укладеному ними договорі не погодили.

У цій справі спір виник саме у зв'язку з невиконанням відповідачем у добровільному порядку договірному зобов'язання, в зв'язку з чим спір підлягає вирішенню судом. На момент розгляду справи судом платіж на виконання умов договору відповідач не здійснив.

Стягнення заборгованості за договором у судовому рішенні підтверджує наявність між сторонами невиконаного зобов'язання та обов'язок боржника сплатити кошти на користь кредитора в межах процедури виконання судового рішення (виконавчого провадження).

Тому, формулюючи висновок щодо застосування частини другої статті 533 ЦК України у спірних правовідносинах, Велика Палата Верховного Суду констатує, що якщо у зобов'язанні визначено грошовий еквівалент в іноземній валюті, сума, що підлягає сплаті у гривнях, визначається за офіційним курсом відповідної валюти на день платежу, що у випадку наявності спору між сторонами та його вирішення судом відповідає дню виконання судового рішення.

Посилання відповідача на те, що сума, яка підлягає сплаті у гривнях, визначається на день подання позову, не ґрунтується на нормах матеріального права.

Натомість стягнення судом першої інстанції з ОСОБА_1 на користь ОСОБА_2 заборгованості у сумі, еквівалентній 65 000 дол. США за курсом Національного банку України на день виконання рішення, повною мірою відповідає приписам частини другої статті 533 ЦК України.

Водночас при стягненні судом заборгованості в еквіваленті іноземної валюти за курсом Національного банку України на день виконання рішення в судовому рішенні зазначається лише одна сума боргу (в іноземній валюті), а сума, що підлягає сплаті у гривнях, визначається державним / приватним виконавцем на момент здійснення боржником платежу в ході виконання судового рішення.

З урахуванням мотивів, наведених у цій постанові, Велика Палата Верховного Суду з метою забезпечення єдності практики вважає, що наявні підстави для відступу від висновків, викладених у постанові Касаційного господарського суду

у складі Верховного Суду від 07 квітня 2018 року у справі № 916/1435/17 та постанові Верховного Суду України від 21 червня 2017 року в справі № 910/2031/16 щодо стягнення грошової суми у гривнях, яка визначається еквівалентно за офіційним курсом відповідної валюти на день подання позову.

З огляду на висновки, зроблені Великою Палатою Верховного Суду в цій постанові, касаційна скарга ОСОБА_1 підлягає залишенню без задоволення, а оскаржувані судові рішення – без змін.

Детальніше з текстом постанови ВП ВС від 11 вересня 2024 року у справі № 500/5194/16 можна ознайомитись за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122118320>

Для визнання судом електронних торгів недійсними обов'язковим є встановлення сукупності таких обставин, як: порушення правил проведення електронних торгів, їх вплив на результати торгів, а також порушення (невизнання або оспорювання) суб'єктивного цивільного права або інтересу особи, яка звернулася до суду з відповідним позовом.

Реалізація майна боржника на торгах за необґрунтованою, заниженою ціною безпосередньо впливає на результати торгів, зачіпає і порушує права та інтереси боржника, оскільки ціна, за якою майно реалізується на торгах, впливає на обсяг зобов'язань, які будуть погашені під час відповідного виконавчого провадження

Велика Палата Верховного Суду розглянула касаційну скаргу ПАТ «МТБ Банк» на рішення Октябрського районного суду м. Полтави від 17 червня 2022 року та постанову Полтавського апеляційного суду від 28 лютого 2023 року, і прийняла постанову, в якій зазначила таке.

ОБСТАВИНИ СПРАВИ

14 травня 2008 року ВАТ «МТБ», правонаступником якого є ПАТ «Марфін банк», а надалі ПАТ «МТБ Банк», та ОСОБА_1 уклали кредитний договір, на забезпечення виконання зобов'язання за яким ВАТ «МТБ» та ОСОБА_3 уклали договір іпотеки, відповідно до якого іпотекодавець надав в іпотеку квартиру.

Рішенням суду від 20 листопада 2017 року стягнуто солідарно з ОСОБА_1 та ОСОБА_5 на користь ПАТ «Марфін банк» заборгованість за кредитним договором.

Листом від 22 серпня 2017 року відділ державної реєстрації актів цивільного стану повідомив банк про наявність в архіві запису про смерть ОСОБА_3.

У спадковій справі ОСОБА_3 є заява ОСОБА_1 від 14 листопада 2013 року про прийняття спадщини, втім свідоцтво про право на спадщину не видавалося.

Постановою від 29 жовтня 2020 року, залишеною без змін касаційним судом, апеляційний суд звернув стягнення на квартиру. Державний виконавець постановою від 25 листопада 2020 року здійснив опис та наклав арешт на квартиру.

Листом від 13 липня 2021 року ОСОБА_1 повідомили про проведення оцінки нерухомого майна та отримання звіту про незалежну оцінку майна, відповідно до якого вартість описаного нерухомого майна 378 000, 00 грн.

Ухвалою районного суду від 26 серпня 2021 року, залишеною без змін постановою апеляційного суду від 08 грудня 2021 року, скаргу ОСОБА_1 на дії державного виконавця задоволено частково. Суд визнав такою, що не підлягає застосуванню, оцінку у формі письмового звіту про незалежну оцінку майна.

30 серпня 2021 року ОСОБА_1 письмово повідомив ДП «СЕТАМ» про це рішення.

Листом від 06 листопада 2021 року ДП «СЕТАМ» надіслало ОСОБА_1 нотаріально посвідчену копію акта державного виконавця про проведені електронні торги від 05 листопада 2021 року, відповідно до якого спірне майно реалізоване 06 жовтня 2021 року на других електронних торгах за ціною продажу 302 400, 00 грн, переможцем яких є ОСОБА_2.

Позивач визначив підставами позову те, що торги відбулися з порушенням вимог законодавства, оскільки суд визнав такою, що не підлягає застосуванню, оцінку вартості квартири у формі письмового звіту про незалежну оцінку майна, а також те, що його не було повідомлено про проведення оспорюваних ним електронних торгів.

ПОЗИЦІЯ ВЕЛИКОЇ ПАЛАТИ ВЕРХОВНОГО СУДУ

Суди першої та апеляційної інстанцій встановили, що ДП «СЕТАМ» не надіслало на адресу ОСОБА_1 відомості про день та час проведення електронного аукціону з реалізації предмета іпотеки, зокрема й не надіслало повідомлення про проведення електронних торгів 06 жовтня 2021 року. Також ДП «СЕТАМ» не надіслало позивачу протокол проведення електронних торгів від 06 жовтня 2021 року.

Тож суди констатували порушення організатором торгів вимог пункту 2 розділу VII Порядку реалізації арештованого майна, затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 29 вересня 2016 року № 2831/5 (далі – Порядок № 2831/5) та вважали його достатнім для висновку про порушення прав та інтересів позивача оспорюваними торгами.

Утім, суди не врахували правових висновків Верховного Суду України та Верховного Суду, на які покликається заявник у касаційній скарзі та відповідно до яких самий собою факт неналежного повідомлення боржника про проведення торгів не може бути підставою для визнання таких недійсними.

Суди не врахували, що у спорах про оспорювання торгів визначальним є наявність таких порушень, які б могли вплинути на їх результат і призвести до порушення прав і законних інтересів особи, яка їх оспорує. Доведення такого порушення прав покладається на особу, яка оспорує торги.

Водночас ОСОБА_1 у позовній заяві лише констатував певні порушення Порядку № 2831/5, проте не зазначав, як саме неповідомлення про день та час проведення електронних торгів, а також ненадсилання протоколу порушило його права та інтереси та як це вплинуло на результати торгів, що є найважливішим.

Суди першої та апеляційної інстанцій не встановили, які саме права й законні інтереси боржника порушено його неналежним повідомленням про проведення торгів та як це вплинуло на їх результати. До того ж позивач не заперечував,

що він був обізнаний про відкриття виконавчого провадження, арешт майна та здійснення його оцінки.

Отже, Велика Палата Верховного Суду не погоджується з висновками судів першої та апеляційної інстанцій про задоволення позову ОСОБА_1 лише з тієї підстави, що він не був повідомлений про день та час проведення електронних торгів. Відповідні доводи касаційної скарги підтвердилися.

Велика Палата Верховного Суду вкотре наголошує, що для визнання судом торгів недійсними обов'язковим є встановлення сукупності таких обставин, як: порушення правил проведення електронних торгів, їх вплив на результати торгів, а також порушення (невизнання або оспорювання) суб'єктивного цивільного права або інтересу особи, яка звернулася до суду з відповідним позовом.

Особливістю справи, що переглядається, є те, що ОСОБА_1 в установленій законом спосіб оскаржив дії державного виконавця з проведення оцінки арештованого майна, які вчинені до передачі майна на реалізацію.

Ухвалою районного суду від 26 серпня 2021 року, яка надалі залишена без змін постановою апеляційного суду від 08 грудня 2021 року, визнано такою, що не підлягає застосуванню, оцінку у формі письмового звіту про вартість квартири, через допущені оцінювачем порушення, які вплинули на визначення вартості майна.

Надалі спірна квартира була реалізована на оспорюваних у цій справі торгах за ціною 302 400,00 грн, що істотно менше від ринкових цін, проаналізованих судом під час розгляду скарги ОСОБА_1 на дії державного виконавця з проведення оцінки арештованого майна.

На переконання Великої Палати Верховного Суду, реалізація описаного й арештованого майна за заниженою ціною може завдати істотних збитків стягувачу у виді неотриманого доходу, а боржнику – у виді передачі майна на реалізацію за значно нижчою від ринкової вартістю.

Велика Палата Верховного Суду висновує, що в разі встановлення такої обставини, як реалізація майна за заниженою ціною, такі торги є несправедливими та не можуть створити для його учасників правомірні наслідки.

Ураховуючи викладене, а також фактичні та преюдиційно встановлені обставини справи, Велика Палата Верховного Суду погоджується з висновками судів першої та апеляційної інстанцій про те, що права позивача під час проведення електронних торгів були порушені, однак не з тієї підстави, що він не був повідомлений про проведення торгів, а з тієї підстави, що реалізація на торгах майна за необґрунтованою, заниженою ціною безпосередньо впливає на результати торгів та зачіпає і порушує права та інтереси боржника, оскільки ціна, за якою майно реалізується на торгах, впливає на обсяг зобов'язань, які будуть погашені під час відповідного виконавчого провадження.

Тож оскільки оспорювані торги відбулися з порушенням правил їх проведення і є несправедливими, а позивач довів, що ці порушення вплинули на результати торгів та його права порушено оспорюваними торгами, оскільки він є власником згаданої квартири, яку реалізовано на торгах за неправильно

визначеною ціною, що преюдиційно встановлено ухвалою суду від 26 серпня 2021 року, яка набрала законної сили, Велика Палата Верховного Суду погоджується з висновками судів першої та апеляційної інстанцій про наявність підстав для задоволення позову ОСОБА_1, проте з інших мотивів.

Детальніше з текстом постанови ВП ВС від 11 вересня 2024 року у справі № 554/154/22 можна ознайомитись за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122061998>

Якщо смерть позичальника настала під час розгляду судової справи за позовом кредитора до позичальника про стягнення заборгованості, до таких правовідносин застосовується правила про загальний порядок пред'явлення кредитором спадкодавця вимог до спадкоємців, визначені у статті 1281 ЦК України, а спадкоємці, які прийняли спадщину, підлягають залученню до участі у справі як правонаступники відповідного учасника справи на підставі статті 55 ЦПК України.

У разі пропуску кредитором строків пред'явлення вимог до спадкоємців боржника, які прийняли спадщину, передбачених частиною другою статті 1281 ЦК України, кредитор позбавляється прав вимоги як за основним зобов'язанням, так і за додатковим зобов'язанням – порукою, що не може існувати окремо від основного зобов'язання

Велика Палата Верховного Суду розглянула справу за позовом АТ «УкрСиббанк» до ОСОБА_1, правонаступницею якої є ОСОБА_2, ОСОБА_3, ПП «Харчік» про стягнення заборгованості за договором про надання споживчого кредиту, процентів за користування кредитом та пені, і прийняла постанову, в якій зазначила таке.

ОБСТАВИНИ СПРАВИ

05 лютого 2007 року АКІБ «УкрСиббанк», правонаступником якого є АТ «УкрСиббанк», та ОСОБА_1 уклали договір про надання кредиту, з метою забезпечення виконання зобов'язань за яким банк та ОСОБА_3, а також банк та ПП «Харчік» уклали договори поруки відповідно, за умовами яких поручителі зобов'язалися відповідати повністю за виконання позичальницею всіх зобов'язань, що виникли з кредитного договору, у солідарному порядку з нею.

Також 05 лютого 2007 року з метою забезпечення виконання зобов'язання за кредитним договором банк та ОСОБА_3 уклали договір іпотеки, предметом якого є квартира.

Оскільки ОСОБА_1, ОСОБА_3 та ПП «Харчік» зобов'язання не виконали, АТ «УкрСиббанк» 24 січня 2014 року звернувся до суду з цим позовом.

09 жовтня 2014 року ОСОБА_1 померла.

Дочка ОСОБА_1 – ОСОБА_2 успадкувала за законом після смерті матері частку в статутному фонді ПП «Харчік», що складає 100% статутного фонду підприємства та 1/2 частину квартири.

02 листопада 2015 року до Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців внесено запис про проведення державної реєстрації припинення ПП «Харчік».

Ухвалою районного суду від 28 листопада 2016 року, на підставі заяви ПАТ «УкрСиббанк» від 29 лютого 2016 року, залучено до участі у справі ОСОБА_2, як правонаступницю відповідачки ОСОБА_1.

Ухвалою районного суду від 25 серпня 2021 року залучено до участі у справі ОСОБА_2 як правонаступницю відповідача ПП «Харчік» у цій справі.

Рішенням суду першої інстанції в задоволенні позову відмовлено, оскільки банк дізнався про смерть ОСОБА_1 03 лютого 2015 року, проте до ОСОБА_2, як до спадкоємиці позичальниці вимог у строк, встановлений статтею 1281 КЦ України не пред`явив. Крім того, суд зазначив, що спадкоємиця є новою боржницею за кредитним договором, на забезпечення виконання основного зобов`язання якої поручителі ОСОБА_3 та ПП «Харчік» не давали згоду.

Скасовуючи рішення суду першої інстанції та ухвалюючи нове рішення про часткове задоволення позову, суд апеляційної інстанції зазначив, підстав для відмови у позові через пропуск банком строку, передбаченого статтею 1281 ЦК України, немає.

ПОЗИЦІЯ ВЕЛИКОЇ ПАЛАТИ ВЕРХОВНОГО СУДУ

Відповідно до приписів статті 1281 ЦК України (тут і далі - у редакції до внесення змін згідно із Законом від 03 липня 2018 року № 2478-VIII, яка була чинна на момент виникнення спірних правовідносин) спадкоємці зобов`язані повідомити кредитора спадкодавця про відкриття спадщини, якщо їм відомо про його борги. Кредиторові спадкодавця належить протягом шести місяців від дня, коли він дізнався або міг дізнатися про відкриття спадщини, пред`явити свої вимоги до спадкоємців, які прийняли спадщину, незалежно від настання строку вимоги. Якщо кредитор спадкодавця не знав і не міг знати про відкриття спадщини, він має право пред`явлення свої вимоги до спадкоємців, які прийняли спадщину, протягом одного року від настання строку вимоги. Кредитор спадкодавця, який не пред`явив вимоги до спадкоємців, що прийняли спадщину, у строки, встановлені частинами другою і третьою цієї статті, позбавляється права вимоги.

Встановлені статтею 1281 ЦК України строки є строками, у межах яких кредитор, здійснюючи власні активні дії, може реалізувати своє суб`єктивне право.

Сплив визначених статтею 1281 ЦК України строків пред`явлення кредитором вимоги до спадкоємців має наслідком позбавлення кредитора права вимоги за зобов`язанням, а також припинення такого зобов`язання.

Приписи статті 1281 ЦК України не містять особливих застережень щодо порядку задоволення вимог кредитора у разі, якщо смерть боржника настала після пред`явлення позову до нього під час розгляду судової справи.

Отже, якщо смерть позичальника настала під час розгляду судової справи за позовом кредитора до позичальника про стягнення заборгованості, до таких правовідносин застосовується правила про загальний порядок пред`явлення

кредитором спадкодавця вимог до спадкоємців, визначені у статті 1281 ЦК України, а спадкоємці, які прийняли спадщину, підлягають залученню до участі у справі як правонаступники відповідного учасника справи на підставі статті 55 ЦПК України.

Під час вирішення спорів про стягнення заборгованості за вимогами кредитора до спадкоємців боржника (у тому числі, якщо смерть боржника настала під час розгляду справи у суді) суди для правильного вирішення справи першочергово повинні встановити, чи пред'явлено вимогу кредитором спадкодавця до спадкоємців боржника у строки, визначені частинами другою та третьою статті 1281 ЦК України, тобто чи вчинив кредитор потрібні дії у матеріальних відносинах.

Кредитор у матеріальних відносинах може пред'явити вимогу до спадкоємців боржника відповідно до вимог статті 1281 ЦК України в один із таких способів: безпосередньо спадкоємцю (спадкоємцям); опосередковано – через нотаріуса за місцем відкриття спадщини (за межами України – через консульські установи).

Вибір конкретного способу пред'явлення вимоги до спадкоємців боржника є правом кредитора і здійснюється ним на власний розсуд.

Водночас кредитор, який не пред'явив вимоги до спадкоємців, які прийняли спадщину, у строки, встановлені частиною другою і третьою статті 1281 ЦК України, позбавляється права вимоги (частина четверта цієї статті).

Зі спливом строків, визначених статтею 1281 ЦК України, і непред'явленням кредитором вимог до спадкоємців боржника, такий кредитор позбавляється права вимоги, тобто відповідне цивільне право припиняється, а кредитор втрачає можливість вимагати в суді захисту відповідного права.

Аналіз правил частини першої статті 559 ЦК України, частин другої, четвертої статті 1281 ЦК України дає підстави для висновку, що у разі пропуску кредитором строків пред'явлення вимог до спадкоємців боржника, які прийняли спадщину, кредитор позбавляється прав вимоги як за основним зобов'язанням, так і за додатковим зобов'язанням (порукою), які не можуть існувати окремо від основного зобов'язання.

Отже, приписи частини першої статті 559 ЦК України щодо припинення поруки з припиненням забезпеченого нею зобов'язанням не передбачають жодного винятку, тому сплив строків, визначених частинами другою, третьою статті 1281 ЦК України, який має наслідком припинення права вимоги кредитора за основним зобов'язанням, одночасно має своїм наслідком позбавлення кредитора права вимоги за додатковими зобов'язаннями (порукою) незалежно від того, хто є спадкоємцями померлого боржника - цей самий поручитель чи інші особи.

У цій справі суди встановили, що позичальниця ОСОБА_1 померла 09 жовтня 2014 року.

03 лютого 2015 року представниці ПАТ «УкрСиббанк» стало відомо про відкриття спадщини під час ознайомлення з матеріалами справи, у зв'язку із чим

вона подала до суду клопотання про витребування із нотаріальної контори відомостей зі спадкової справи щодо спадкоємців померлої ОСОБА_1.

Отже, про відкриття спадщини після смерті боржниці ОСОБА_1 банк дізнався не пізніше 03 лютого 2015 року, про що представник банку зазначив у поданому до суду клопотанні про витребування із нотаріальної контори відомостей зі спадкової справи.

Банк як кредитор вимогу до спадкоємців боржниці в будь-який спосіб у строки, визначені частиною другої статті 1281 ЦК України, не пред'являв, а лише 29 лютого 2016 року звернувся до суду із процесуальною заявою про залучення до участі у справі правонаступниці ОСОБА_1 – ОСОБА_2.

Враховуючи наведене, Велика Палата Верховного Суду вважає, що у задоволенні вимог позивача про стягнення заборгованості як із ОСОБА_2 – спадкоємиці померлої боржниці, так і з ОСОБА_1 як поручителя має бути відмовлено у зв'язку із втратою кредитором права вимоги з підстав пропуску строку, визначеного частиною другою статті 1281 ЦК України.

Детальніше з текстом постанови ВП ВС від 09 жовтня 2024 року у справі № 638/1046/14-ц можна ознайомитись за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122302691>

У разі вирішення питання щодо відкриття апеляційного провадження за апеляційною скаргою, поданою після спливу одного року з дня складення повного тексту оскаржуваного судового рішення, «особою, не повідомленою про розгляд справи» (пункт 1 частини другої статті 358 ЦПК України), не можна вважати особу, яка власне ініціювала розгляд справи або судового провадження (позивача, заявника, третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору), яка скористалася своїм правом доступу до правосуддя, подала позовну заяву (заяву, скаргу), на підставі якої відкрито провадження

Велика Палата Верховного Суду розглянула справу за скаргою ОСОБА_1 на дії і бездіяльність державного виконавця, заінтересована особа – ОСОБА_2, за касаційною скаргою ОСОБА_1 на ухвалу Миколаївського апеляційного суду від 21 червня 2023 року, і прийняла постанову, в якій зазначила таке.

ОБСТАВИНИ СПРАВИ

У серпні 2020 року ОСОБА_1 звернулася до суду зі скаргою на дії та бездіяльність державного виконавця відділу щодо невиконання визначених Законом України «Про виконавче провадження» виконавчих дій, направлених на примусове виконання судового наказу, і зобов'язання головного державного виконавця усунути порушення шляхом вжиття відповідних заходів.

Ухвалою від 27 вересня 2021 року суд першої інстанції закрив провадження у справі за скаргою ОСОБА_1 на бездіяльність державного виконавця, вказавши, що на час розгляду скарги відсутній предмет оскарження, оскільки виконавче провадження з примусового виконання судового наказу закінчено у зв'язку з відкликанням судом виконавчого документа.

На ухвалу місцевого суду ОСОБА_1 подала апеляційну скаргу, яка надійшла до суду 12 червня 2023 року. Також скаржниця звернулася із заявою про поновлення пропущеного строку на апеляційне оскарження, яку мотивувала тим, що про постановлення ухвали суду першої інстанції від 27 вересня 2021 року дізналася лише 25 травня 2023 року.

Ухвалою від 21 червня 2023 року апеляційний суд відмовив у відкритті апеляційного провадження за апеляційною скаргою ОСОБА_1 на ухвалу місцевого суду від 27 вересня 2021 року, оскільки апеляційна скарга подана після спливу одного року з дня складення повного тексту судового рішення, а виключні випадки, передбачені частиною другою статті 358 ЦПК України, відсутні. Дійшов висновку, що ОСОБА_1 була обізнана про розгляд справи місцевим судом, оскільки це провадження суд відкрив за її скаргою і її належним чином повідомляли про дати судових засідань.

ПОЗИЦІЯ ВЕЛИКОЇ ПАЛАТИ ВЕРХОВНОГО СУДУ

За частиною другою статті 358 ЦПК України незалежно від поважності причин пропуску строку на апеляційне оскарження суд апеляційної інстанції відмовляє у відкритті апеляційного провадження у разі, якщо апеляційна скарга подана після спливу одного року з дня складення повного тексту судового рішення, крім випадків: 1) подання апеляційної скарги особою, не повідомленою про розгляд справи або не залученою до участі в ній, якщо суд ухвалив рішення про її права, свободи, інтереси та (або) обов'язки; 2) пропуску строку на апеляційне оскарження внаслідок виникнення обставин непереборної сили.

Системно аналізуючи положення ЦПК України, Велика Палата Верховного Суду дійшла висновку про те, що особа, не повідомлена про розгляд справи (пункт 1 частини другої статті 358 цього Кодексу), - це особа, яку не сповістили про наявність судового провадження у справі і яка відповідно не знала / не могла знати про розгляд справи.

Для реалізації права на подання апеляційної скарги визначальним є не стільки участь заявника у всіх засіданнях суду, скільки отримання ним повного судового рішення, адже без ознайомлення з повним судовим рішенням неможливо зрозуміти мотиви суду, з яких він виходив, ухвалюючи рішення, а отже, неможливо сформулювати підстави апеляційної скарги.

Разом з тим, позивач (заявник, третя особа, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору) із великим ступенем зацікавленості повинен проявляти інтерес про хід розгляду судом ініційованої ним справи або відповідного судового провадження. У разі відсутності обставин непереборної сили ігнорування позивачем (заявником) протягом тривалого періоду часу провадження, відкритого за його позовною заявою (заявою, скаргою), свідчить про недобросовісну поведінку та порушення основоположних засад цивільного процесу.

Норма про відмову у відкритті апеляційного провадження у разі, якщо апеляційна скарга подана після спливу одного року з дня складення повного тексту судового рішення (частина друга статті 358 ЦПК України), на переконання Великої Палати Верховного Суду, не порушує саму сутність права доступу

до правосуддя, а запровадження наведеного процесуального строку відповідає завданням цивільного судочинства та основним засадами (принципами) цивільного судочинства, зокрема таким, як: «змагальність сторін» (кожна сторона несе ризик настання наслідків, пов'язаних із вчиненням чи невчиненням нею процесуальних дій) та «неприпустимість зловживання процесуальними правами» (учасники судового процесу та їхні представники повинні добросовісно користуватися процесуальними правами; зловживання процесуальними правами не допускається).

Отже, Велика Палата Верховного Суду дійшла висновку, що «особою, не повідомленою про розгляд справи» (пункт 1 частини другої статті 358 ЦПК України), не можна вважати особу, яка власне ініціювала розгляд справи або відповідного судового провадження (позивача, заявника, третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору), яка скористалася своїм правом доступу до правосуддя, подала позовну заяву (заяву, скаргу), на підставі якої було відкрито судове провадження.

Обставини справи свідчать про те, що ОСОБА_1 була повідомлена належним чином про розгляду справи у судовому засіданні 27 вересня 2021 року, у якому постановлено ухвалу суду першої інстанції про закриття провадження, та отримала копію ухвали місцевого суду 27 вересня 2021 року.

Згідно із загальнодоступними даними з Єдиного державного реєстру судових рішень ухвала Центрального районного суду м. Миколаєва надіслана для оприлюднення 27 вересня 2021 року, зареєстрована 27 вересня 2021 року, забезпечено надання загального доступу 28 вересня 2021 року.

Отже, у заявниці була об'єктивна можливість ознайомитися з ухвалою в Єдиному державному реєстрі судових рішень.

Велика Палата Верховного Суду дійшла висновку, що ОСОБА_1 була обізнана про наявність справи у суді, оскільки провадження відкрито за її скаргою, а також була повідомлена належним чином про дату та час судового засідання, у якому постановлено ухвалу суду першої інстанції про закриття провадження, а також отримала копію ухвали місцевого суду про закриття провадження у строк, визначений чинним процесуальним законодавством.

З огляду на наведене відсутні підстави вважати, що права заявниці ОСОБА_1 на доступ до суду та справедливий судовий розгляд відповідно до пункту 1 статті 6 Конвенції є порушеними.

Детальніше з текстом постанови ВП ВС від 25 вересня 2024 року у справі № 490/9587/18 можна ознайомитись за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122603347>

3. Справи, розглянуті з підстав необхідності відступу від висновку, викладеного в раніше ухваленому рішенні Верховного Суду України

3.1 Цивільна юрисдикція

ВП ВС відступила від висновку ВСУ щодо застосування кондикційного позову лише до речей визначених родовими ознаками, визначивши, що аналіз норм глави 83 ЦК України свідчить, що цей Кодекс не диференціює особливості застосування кондикції в залежності від родових чи індивідуальних ознак її об'єкта та, відповідно, не обмежує сферу її застосування винятково речами, визначеними родовими ознаками.

У разі неможливості повернення майна власнику після рішення суду про ввідикацію (статті 387, 388 ЦК України) субсидіарно застосовуються правила про незаконне збагачення згідно із частиною третьою статті 1212 ЦК України і відновлення порушеного права власника відбувається із застосуванням кондикційного позову.

З урахуванням особливостей транспортного засобу як рухомої речі, яка може бути вільно переміщена у просторі, розібрана, перероблена тощо, відсутність протягом тривалого часу результатів від заходів, спрямованих на його розшук, може за конкретних обставин справи кваліфікуватися як неможливість повернення безпідставно збереженого майна в натурі та є підставою для відшкодування вартості такого транспортного засобу (частина друга статті 1213 ЦК України).

Субсидіарна реалізація механізму, передбаченого частиною другою статті 1213 ЦК України, у ситуації, коли рішення про витребування майна з чужого незаконного володіння неможливо виконати з причин втрати такого майна після ухвалення рішення суду, допускається як у порядку, визначеному розділом VI ЦПК України, через подання заяви про зміну способу виконання судового рішення, так і шляхом пред'явлення окремого позову про відшкодування вартості безпідставно збереженого майна. Водночас вартість такого майна на підставі частини другої статті 1213 ЦК України підлягає встановленню на момент розгляду справи про повернення майна, тобто на момент розгляду ввідикаційного позову

Велика Палата Верховного Суду розглянула справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про відшкодування вартості безпідставно збереженого майна та зобов'язання утриматися від певних дій за касаційною скаргою адвоката в інтересах ОСОБА_2 на рішення Жовтневого районного суду міста Дніпропетровська від 21 листопада 2022 року і додаткове рішення від 08 грудня 2022 року, постанову Дніпровського апеляційного суду від 15 лютого 2023 року, і прийняла постанову, в якій зазначила таке.

ОБСТАВИНИ СПРАВИ

04 липня 2014 року позивач придбав транспортний засіб TOYOTA LAND CRUISER, 2014 року випуску, а 22 липня 2014 року зареєстрував зазначений автомобіль на власне ім'я.

Надалі цей автомобіль перереєстрували на ім'я ОСОБА_6 на підставі довідки-рахунка від 23 липня 2015 року, виданої ТОВ «Автопровайдер».

На час розгляду справи набувачем спірного транспортного засобу є ОСОБА_2, що підтверджується, зокрема свідоцтвом про реєстрацію транспортного засобу.

Рішенням суду від 22 лютого 2018 року, залишеним без змін постановами апеляційного суду від 19 лютого 2020 року та касаційного суду від 19 травня 2021 року, витребувано з володіння ОСОБА_2 зазначений автомобіль та зобов'язано її передати цей автомобіль ОСОБА_1.

На виконання рішення суду від 22 лютого 2018 року був виданий виконавчий лист, який з 02 квітня 2018 року до 24 лютого 2020 року перебував на примусовому виконанні у відділі державної виконавчої служби, а з 25 лютого 2020 року до 13 травня 2021 року – у приватного виконавця.

У виконавчому провадженні вживалися заходи з примусового виконання, визначені Законом України «Про виконавче провадження», однак такі не привели до виконання рішення суду.

15 травня 2021 року приватний виконавець повернула без виконання виконавчий лист на підставі пункту 7 частини першої статті 37 Закону України «Про виконавче провадження», у зв'язку з тим, що транспортний засіб боржника, розшук якого здійснювався поліцією, не виявлено протягом року з дня оголошення розшуку.

Позивач вважав, що оскільки рішення суду про витребування транспортного засобу відповідачка не виконала, а місцезнаходження транспортного засобу невідоме, то, на переконання позивача, потрібно застосувати приписи статей 1212, 1213 ЦК України та стягнути на його користь грошовий еквівалент середньоринкової вартості його автомобіля.

Суди першої та другої інстанцій позовні вимоги задовольнили частково.

Звертаючись із касаційною скаргою, відповідачка зазначила, що кондикційний позов (статті 1212, 1213 ЦК України) може бути задоволений лише щодо майна, визначеного родовими ознаками (в тому числі, щодо грошей), а автомобіль – це індивідуально визначена річ, тому кондикція як спосіб захисту прав застосовуватися не може. Єдиним ефективним способом захисту є саме витребування автомобіля.

ПОЗИЦІЯ ВЕЛИКОЇ ПАЛАТИ ВЕРХОВНОГО СУДУ

Велика Палата Верховного Суду зауважує, що за своєю правовою природою кондикційні відносини у вузькому значенні цієї категорії не передбачають існування інших (зокрема, речових) відносин між їх учасниками. Це впливає, зокрема, зі змісту частини третьої статті 1212 ЦК України, згідно з якою ці правила можуть бути застосовані також і до інших відносин, які за своєю правовою природою не є суто кондикційними.

Зокрема, законодавець поширив приписи глави 83 ЦК України на відносини з витребування майна власником із чужого незаконного володіння (пункт 2 частини третьої статті 1212 ЦК України).

Правила частини третьої статті 1212 ЦК України містять опис правових відносин, що не є суто кондикційними відносинами у вузькому значенні цього поняття, тобто не є *condictio sine causa*. Вочевидь, що приписи частини третьої статті 1212 ЦК України можуть бути застосовані до відносин з витребування

майна лише в тому випадку, якщо віндикація з якихось причин не здатна була забезпечити повернення майна неволодіючому власнику.

На переконання Великої Палати Верховного Суду, спірні правовідносини не є суто кондикційними, оскільки на момент набуття спірного автомобіля у відповідачки формально були підстави для володіння автомобілем, проте ці підстави згідно з рішенням суду у справі № 201/12569/16 є дефектними та втратили свою силу, адже спірний транспортний засіб повернуто у власність позивача (йдеться про титул власника, проте не про повернення у фактичне володіння).

Враховуючи, що правила про віндикацію не мають спеціальних правил, якими було б врегульовано такі відносини, які виникли у цій справі у зв'язку з неможливістю повернення майна його власнику після рішення суду про віндикацію, правила про заборону незаконного збагачення згідно з частиною третьою статті 1212 ЦК України застосовні до них субсидіарно.

Водночас субсидіарне застосування кондикції у широкому сенсі у справі, яка переглядається, не свідчить про існування будь-якої конкуренції між способами захисту у спірних правовідносинах. Велика Палата Верховного Суду повторює, що правовідносини між сторонами виникли внаслідок протиправного вибуття транспортного засобу з володіння позивача поза його волею, регулюються статтями 387, 388 ЦК України. Проте вже після ухвалення судом рішення у справі № 201/12569/16 вимога власника про витребування майна з чужого незаконного володіння (у зв'язку з неможливістю виконання рішення про його повернення і повернення майна в натурі) не регулюється правилами про віндикацію.

Системний аналіз статей 1212, 1214 ЦК України у взаємозв'язку з приписами статей 3, 509 цього Кодексу дає підстави для висновку, що визначення моменту виникнення в особи (боржника) обов'язку з повернення потерпілому безпідставно набутого нею майна, з урахуванням справедливості, розумності та неприпустимості безпідставного збагачення однієї особи за рахунок іншої, передбачає доцільним урахування такого моменту, коли особа дізналася або могла дізнатися про володіння чужим майном без достатньої правової підстави.

За обставинами справи, яка перебуває на розгляді Великої Палати Верховного Суду, кондикційні правовідносини виникають як субсидіарні, тобто такі, що визначають наслідки збереження відповідачкою транспортного засобу, який підлягав поверненню згідно з рішенням суду у справі № 201/12569/16. Як у цьому, так і в інших трьох випадках, передбачених частиною третьою статті 1212 ЦК України, юридичним фактом, який породжує кондикційне зобов'язання, є рішення суду. Тому саме в момент набрання рішенням суду законної сили особа дізнається про володіння чужим майном без достатньої правової підстави і обов'язок повернути це майно іншій особі. У такій правовій ситуації суд у власному рішенні констатує безпідставність набуття особою майна та підтверджує відсутність юридичних підстав для його збереження такою особою надалі.

У контексті обставин цієї справи з моменту набрання законної сили рішенням суду про витребування автомобіля у відповідачки виник безумовний обов'язок з його повернення правомірному власникові. До того ж такий обов'язок є чинним незалежно від звернення до примусового виконання такого судового рішення. Відповідно, з таким рішенням у відповідачки припинили існувати підстави для правомірного володіння цим майном, а надалі володіння, користування і розпорядження ним є безпідставним, вчиненим як незаконно збережене (отримане).

Тлумачення статті 1213 ЦК України дає підстави для висновку, що відшкодування вартості безпідставно збереженого майна застосовується у випадку встановлення неможливості повернення майна в натурі, що може бути пов'язане зі знищенням речі, її переробленням, втратою, протиправною передачею третій особі тощо.

У контексті обставин розглядуваної справи обставина неможливості повернення позивачу належного йому транспортного засобу настала вже після розгляду справи про його повернення і пов'язана з тим, що автомобіль не було розшукано протягом року з моменту подання його в розшук, а загалом позивач з лютого 2020 року (моменту набрання законної сили рішенням у справі № 201/12569/16) не в змозі повернути належне йому майно.

Велика Палата Верховного Суду зауважує, що з урахуванням особливостей транспортного засобу як рухомої речі, яка може бути вільно переміщена у просторі, розібрана, перероблена тощо, відсутність протягом тривалого часу результатів від заходів, спрямованих на його розшук, може за конкретних обставин справи кваліфікуватися як неможливість повернення безпідставно збереженого майна в натурі.

На переконання Великої Палати Верховного Суду, застосування на підставі частини третьої статті 1212 ЦК України правового механізму, передбаченого частиною другою статті 1213 ЦК України, у зв'язку з неможливістю повернення відповідачкою майна в натурі на виконання судового рішення у зв'язку з обставинами, які виникли після ухвалення цього рішення, не є зміною способу захисту.

Велика Палата Верховного Суду констатує, що відшкодування вартості безпідставно збереженого відповідачкою майна дійсно могло бути реалізовано через зміну способу та/або порядку виконання судового рішення у справі № 201/12569/16.

Водночас ОСОБА_1 ухвалою Жовтневого районного суду міста Дніпропетровська від 01 вересня 2022 року, залишеною без змін постановою Дніпровського апеляційного суду від 31 травня 2023 року, вже відмовлено у задоволенні заяви про зміну способу і порядку виконання судового рішення у справі № 201/12569/16.

Оскільки з урахуванням наведених вище обставин ОСОБА_1 вже позбавлений можливості отримати відшкодування вартості безпідставно збереженого відповідачкою майна через подання заяви, передбаченої статтею 435 ЦПК України, то пред'явлення ним у цій справі окремого позову про відшкодування вартості

безпідставно збереженого майна у зв'язку з неможливістю його повернення в натурі є єдиним можливим передбаченим законом способом відновлення його порушених прав.

Відповідачка не виконала судові рішення у справі № 201/12569/16, зазначивши, що передала витребуваний автомобіль в користування своєму синові, тобто свідомо вчинила дії, спрямовані на перешкоджання виконанню судового рішення. Саме у зв'язку з неможливістю повернути автомобіль у натурі і виник цей спір. Поведінка відповідачки, яка всупереч судовій забороні передала спірний автомобіль своєму синові, водночас визнаючи свій обов'язок із повернення майна, але своїми діями та бездіяльністю ухилилася від виконання рішення суду, є непослідовною і суперечливою та не може бути використана нею як підстава, що перешкоджає застосуванню правил частини другої статті 1213 ЦК України.

У разі відшкодування вартості безпідставно збереженого майна позивачу ОСОБА_2 набуває права на звернення до суду із заявою про визнання виконавчого листа у справі № 201/12569/16 таким, що не підлягає виконанню, тому посилання відповідачки на подвійне притягнення її до цивільно-правової відповідальності суд касаційної інстанції відхиляє.

Отже, суди першої та апеляційної інстанцій правильно обґрунтовували свої висновки на тому, що обставини неможливості розшукати автомобіль є такими, що підтверджують неможливість повернути цей автомобіль позивачу в натурі.

Крім того, Велика Палата Верховного Суду зауважує, що аналіз норм глави 83 ЦК України свідчить, що цей Кодекс не диференціює особливості застосування кондикції залежно від родових чи індивідуальних ознак її об'єкта та, відповідно, не обмежує сферу її застосування винятково речами, визначеними родовими ознаками.

Поширення правил кондикції лише на речі, визначені родовими ознаками, є проявом звужувального тлумачення норм права, яке в цій ситуації є невиправданим і таким, що прямо суперечить приписам статті 1213 ЦК України, яка передбачає обов'язок набувача майна повернути його власнику в натурі, а у разі неможливості повернення майна в натурі - відшкодувати його вартість.

На переконання Великої Палати Верховного Суду, застереження законодавця щодо неможливості повернення майна в натурі та необхідності відшкодування його вартості стосується насамперед речей, визначених індивідуальними ознаками, адже речі, визначені родовими ознаками, є замінними, тобто такими, що не можуть бути безповоротно втрачені.

З урахуванням наведених у цьому розділі мотивів Велика Палата Верховного Суду відступає від висновків щодо застосування норм глави 83 ЦК України, викладених у постановках Верховного Суду України від 02 березня 2016 року у справі № 6-3090цс15 та від 25 жовтня 2017 року у справі № 3-905гс17, за змістом яких кондикційний позов застосовується лише до речей, визначених родовими ознаками.

Детальніше з текстом постанови ВП ВС від 25 вересня 2024 року у справі № 201/9127/21 можна ознайомитись за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122434169>

4. Справи, прийняті до провадження Великою Палатою Верховного Суду

1. Суд, який направив справу: ОП КГС ВС

Дата прийняття ухвали: 25 вересня 2024 року

Справа № 921/357/20 (провадження № 12-48гс24)

Сторони: ТОВ «Оператор газотранспортної системи України» до ПАТ «Тернопільміськгаз» про стягнення 169 131 649,69 грн.

Суддя-доповідач: Ткач І. В.

Підстава передачі на розгляд ВП ВС: відступлення від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного в раніше ухваленому рішенні Верховного Суду.

Опис: ОП КГС ВС вважає за необхідне відступити від правового висновку, викладеного у постанові КЦС ВС від 17 лютого 2021 року у справі № 308/9100/19-ц, стосовно застосування загальних положень процесуального законодавства до правовідносин щодо розподілу судових витрат, пов'язаних із розглядом скарги на дії/бездіяльність державного виконавця чи іншої посадової особи органу державної виконавчої служби або приватного виконавця під час виконання судового рішення.

2. Суд, який направив справу: КАС ВС

Дата прийняття ухвали: 25 вересня 2024 року

Справа № 806/5175/14 (провадження № 11-227ап24)

Сторони: ОСОБА_1 до Прокуратури Житомирської області про скасування наказу, поновлення на посаді, стягнення середнього заробітку за час вимушеного прогулу та зобов'язання вчинити дії.

Суддя-доповідач: Шевцова Н. В.

Підстава передачі на розгляд ВП ВС: виключна правова проблема.

Опис: на думку КАС ВС, справа містить виключну правову проблему щодо можливості апеляційного оскарження окремо від рішення суду ухвали суду першої інстанції про відмову в поновленні провадження.

5. Справи, повернуті Великою Палатою Верховного Суду на розгляд касаційних судів

1. Суд, який направив справу: КЦС ВС

Дата прийняття ухвали: 11 вересня 2024 року

Справа № 567/79/23 (провадження № 14-93цс24)

Сторони: ОСОБА_1 до ТОВ «Горинь Агро Плюс» про визнання недійсною угоди про дострокове розірвання договору оренди землі та скасування її державної реєстрації.

Суддя-доповідач: Мартєв С. Ю.

Підстава передачі на розгляд ВП ВС: відступлення від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного в раніше ухваленому рішенні Великої Палати Верховного Суду.

Опис: КЦС ВС вважає за необхідне відступити від правового висновку ВП ВС, викладеного у постанові від 09 жовтня 2019 року у справі № 9901/311/19, шляхом уточнення про те, що учасники бойових дій звільняються від сплати судового збору на підставі положень пункту 13 частини першої статті 5 Закону України «Про судовий збір» в усіх судових інстанціях під час розгляду справ, пов'язаних з їхнім соціальним захистом.

Позиція ВП ВС: ВП ВС зазначає, що із часу прийняття нею 09 жовтня 2019 року постанови у справі № 9901/311/19 відсутні підстави стверджувати, що відбулась зміна суспільних відносин чи нормативного регулювання, внаслідок чого цей висновок втратив зрозумілість, набув ознак неузгодженості, необґрунтованості, незбалансованості чи помилковості. Таким чином, ВП ВС не встановила об'єктивних причин відступу від правового висновку, якими, за усталеною практикою ВП ВС, можуть бути очевидні вади попереднього рішення (неефективність, неясність, неузгодженість) чи зміна суспільного контексту.

2. Суд, який направив справу: КЦС ВС

Дата прийняття ухвали: 18 вересня 2024 року

Справа № 616/458/21 (провадження № 14-107цс24)

Сторони: ОСОБА_1 до КЗ «Приколотнянський ліцей імені Героя Радянського Союзу К. Ф. Ольшанського Вільхуватської сільської ради» про визнання незаконним наказу про звільнення, поновлення на роботі та визнання контракту продовженим.

Суддя-доповідач: Мартєв С. Ю.

Підстава передачі на розгляд ВП ВС: відступлення від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного в раніше ухваленому рішенні Великої Палати Верховного Суду та Верховного Суду; виключна правова проблема.

Опис: КЦС ВС вважає за необхідне відступити від правового висновку ВП ВС, викладеного у постанові від 18 листопада 2020 року у справі № 4819/49/19, а також висновку КЦС ВС та СП КАС ВС щодо виключно перспективної дії рішень (висновків) КСУ та вирішити виключну правову проблему щодо різного застосування судами (суддями) законодавчих актів, які передбачають, що закони, інші акти або їх окремі положення, що визнані неконституційними, втрачають чинність з дня ухвалення КСУ рішення про їх неконституційність, якщо інше не встановлено самим рішенням.

Позиція ВП ВС: ВП ВС зазначає, що з часу прийняття нею 18 листопада 2020 року постанови у справі № 4819/49/19, як і 23 травня 2024 року постанови у справі № 990/235/23, з висновками щодо застосування статей 152 Конституції України та 91 Закону України «Про Конституційний Суд України» щодо прямої (перспективної) дії рішень Конституційного Суду України, відсутні підстави

стверджувати, що відбулася зміна суспільних відносин чи нормативного регулювання, внаслідок чого цей висновок втратив зрозумілість, набув ознак неузгодженості, необґрунтованості, незбалансованості чи помилковості. Практика щодо застосування зазначених статей є усталеною, відповідає висновкам ВП ВС та відображена в численних постановках різних касаційних судів

3. Суд, який направив справу: КЦС ВС

Дата прийняття ухвали: 25 вересня 2024 року

Справа № 211/2047/21 (провадження № 14-111цс24)

Сторони: ОСОБА_1 до Криворізької міської ради Дніпропетровської області, про визнання незаконним та скасування наказу.

Суддя-доповідач: Погрібний С.О.

Підстава передачі на розгляд ВП ВС: відступлення від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного в раніше ухваленому рішенні Великої Палати Верховного Суду та Верховного Суду.

Опис: на думку КЦС ВС існує необхідність відступити від висновку, викладеного у постановках ВП ВС від 03 квітня 2024 року у справі № 916/4093/21, від 24 квітня 2024 року у справі № 752/30324/21, КГС ВС від 11 жовтня 2021 року у справі № 910/5971/20, від 18 червня 2024 року у справі № 910/6143/23 щодо визначення Міністерства юстиції України як належного відповідача чи співвідповідача за позовами про визнання протиправним і скасування наказу міністерства, яким скасовано рішення державного реєстратора про державну реєстрацію прав та їх обтяжень.

Позиція ВП ВС: у постановках від 03 квітня 2024 року у справі № 916/4093/21 та від 24 квітня 2024 року у справі № 752/30324/21, від висновку у яких просить відступити колегія суддів, питання суб'єктного складу не вирішувалося, а у постановках КГС ВС суд не формулював власного висновку, а врахував останні у часі висновки, викладені ВП ВС у постанові від 03 квітня 2024 року у справі № 916/4093/21.

4. Суд, який направив справу: КЦС ВС

Дата прийняття ухвали: 25 вересня 2024 року

Справа № 760/3970/20 (провадження № 14-116цс24)

Сторони: ОСОБА_2 до ОСОБА_1 про стягнення коштів.

Суддя-доповідач: Ступак О. В.

Підстава передачі на розгляд ВП ВС: відступлення від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного в раніше ухваленому рішенні Верховного Суду.

Опис: на думку КЦС ВС існує необхідність відступити від висновку, викладеного у постанові ОП КГС ВС від 18 листопада 2022 року у справі № 905/458/21 про те, що у разі неявки позивача в судові засідання за умови, що він був належним чином повідомлений про час і місце судового засідання, не повідомив суд про причини його неявки та не надав суду заяви про розгляд справи за його

відсутності, суд має імперативний процесуальний обов'язок залишити позов без розгляду.

Позиція ВП ВС: ВП ВС зазначила, що у справах № 760/3970/20 та № 905/458/21 наявні неподібні процесуальні ситуації та різні процесуальні норми, які їх регулюють, тому відсутні передумови для прийняття цієї справи ВП ВС до розгляду.

5. Суд, який направив справу: КГС ВС

Дата прийняття ухвали: 09 жовтня 2024 року

Справа № 918/1211/23 (провадження № 12-52Гс24)

Сторони: ОСОБА_1 до ТОВ «Антарес» про визнання частково недійсним протоколу загальних зборів.

Суддя-доповідач: Банасько О.О.

Підстава передачі на розгляд ВП ВС: відступлення від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного в раніше ухваленому рішенні Верховного Суду.

Опис: на думку КЦС ВС існує необхідність уточнити висновки, викладені у постановах ВС від 16 вересня 2020 у справі № 709/1465/19, від 06 грудня 2018 у справі № 465/4679/16, від 26 лютого 2020 у справі № 702/725/17, від 17 червня 2020 у справі № 521/1892/18, від 19 червня 2019 у справі № 916/2005/18 щодо застосування статті 235 КЗпП, статей 63, 65 Закону України «Про виконавче провадження» на усі правовідносини, що виникають у зв'язку з поновленням на роботі на виконання судового рішення.

Позиція ВП ВС: висновки, від яких КГС ВС просить відступити, шляхом їх уточнення, сформульовані КЦС ВС і КГС ВС у справах за інших фактичних обставин, суб'єктного складу та нормативного регулювання, тому не є подібними до правовідносин у цій справі.

6. Суд, який направив справу: ККС ВС

Дата прийняття ухвали: 09 жовтня 2024 року

Справа № 760/11528/15-к (провадження № 13-28кс24)

Суддя-доповідач: Кишакевич Л. Ю.

Підстава передачі на розгляд ВП ВС: відступлення від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного в раніше ухваленому рішенні Верховного Суду України.

Опис: ККС ВС вважає за необхідне відступити від висновку, викладеного в ухвалах ВСУ від 26 грудня 2006 року (провадження № 5-6794км06) та від 05 квітня 2011 року (провадження № 5-185км11) про те, що моментом закінчення злочину, передбаченого статтею 190 КК України (шахрайство), визнається момент заволодіння майном або отримання права на майно.

Позиція ВП ВС: колегія суддів ККС ВС просить відступити від правових висновків, викладених в ухвалах ВСУ, які ухвалені саме в порядку касаційного перегляду рішень судів першої та апеляційної інстанцій, а не за наслідками розгляду заяв

про перегляд судових рішень з мотивів неоднакового застосування судом касаційної інстанції одних і тих самих норм кримінального закону щодо подібних суспільно небезпечних діянь. Отже висновки, викладені у наведених ухвалах ВСУ не були обов'язковими для врахування усіма судами при розгляді інших кримінальних проваджень. Відступ від таких висновків не потребує звернення до ВП ВС.

7. Суд, який направив справу: КЦС ВС

Дата прийняття ухвали: 09 жовтня 2024 року

Справа № 2-2387/11 (провадження № 14-117цс24)

Сторони: за скаргою ОСОБА_1 на бездіяльність Інгульського відділу державної виконавчої служби у місті Николаєві Південного міжрегіонального управління Міністерства юстиції.

Суддя-доповідач: Воробйова І. А.

Підстава передачі на розгляд ВП ВС: відступлення від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного в раніше ухваленому рішенні Верховного Суду.

Опис: на думку КЦС ВС існує необхідність відступити від висновку, викладеного у постанові КАС ВС від 27 березня 2020 року у справі № 817/928/17 та постанові КГС ВС від 01 листопада 2021 року у справі № 21/170-08, щодо можливості зняття арешту з майна боржника у разі повернення виконавчого документа стягувачу.

Позиція ВП ВС: ВП ВС дійшла висновку про неподібність фактичних обставин в адміністративній справі № 817/928/17 до обставин у цій справі № 2-2387/11, а також про неподібність правовідносин у господарській справі № 21/170-08 та у справі № 2-2387/11, яка передана на розгляд ВП ВС.

8. Суд, який направив справу: КЦС ВС

Дата прийняття ухвали: 09 жовтня 2024 року

Справа № 757/43177/21 (провадження № 14-118цс24)

Сторони: ОСОБА_1 до ДП «Інформаційні судові системи» про зміну дати та формулювання причин звільнення, виплату ненарахованих та невиплачених коштів заробітної плати, визнання незаконним та скасування наказу про порушення трудової дисципліни, стягнення середнього заробітку за час затримки розрахунку, відшкодування моральної шкоди.

Суддя-доповідач: Мартев С. Ю.

Підстава передачі на розгляд ВП ВС: відступлення від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного в раніше ухваленому рішенні Верховного Суду.

Опис: КЦС ВС вважає за необхідне відступити від висновку, викладеного у постанові КАС ВС від 12 лютого 2020 року у справі № 813/2869/17, від 26 листопада 2020 року у справі № 821/1685/16, від 06 квітня 2023 року у справі № 320/7731/20 (шляхом конкретизації) про те, що для звільнення працівника

за частиною третьою статті 38 КЗпП України достатнім є лише сам факт невиконання роботодавцем законодавства про працю.

Позиція ВП ВС: колегія суддів КЦС ВС не навела обґрунтування наявності підстав для відступу від правового висновку ВС, якими, за усталеною практикою ВП ВС, можуть бути очевидні вади попереднього рішення (неефективність, неясність, неузгодженість) чи зміна суспільного контексту.

9. Суд, який направив справу: КГС ВС

Дата прийняття ухвали: 16 жовтня 2024 року

Справа № 924/703/23 (провадження № 12-51гс24)

Сторони: ОСББ «Парковий бульвар-1» до АТ «Хмельницькобленерго» про зобов'язання вчинити дії

Суддя-доповідач: Власов Ю. Л.

Підстава передачі на розгляд ВП ВС: відступлення від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного в раніше ухваленому рішенні Верховного Суду.

Опис: на думку КГС ВС, існує необхідність відступити від висновку, викладеного у постанові КЦС ВС від 20 червня 2018 року у справі № 369/5240/16-ц, про те, що у разі підключення нового об'єкту нерухомого майна до енергомереж через трансформаторну підстанцію, яка вже здійснює розподіл електроенергії до певного об'єкту та, відповідно, є приналежністю такого об'єкту, новий об'єкт має також набувати права власності на трансформаторну підстанцію в порядку статті 186 ЦК України, як і будь-який інший об'єкт, що приєднається до електромережі через цю трансформаторну підстанцію.

Позиція ВП ВС: ВП ВС вважає, що висновок КЦС ВС, викладений у постанові від 20 червня 2018 року у справі № 369/5240/16-ц щодо застосування статті 186 ЦК України прийнятий у правовідносинах, які не є подібними з правовідносинами у справі № 924/703/23.

Дайджест судової практики Великої Палати Верховного Суду. Рішення, внесені до ЄДРСР за період з 01.10.2024 по 31.10.2024 / Упоряд.: відділ аналітичної та правової роботи Великої Палати Верховного Суду департаменту аналітичної та правової роботи Апарату Верховного Суду / Відпов. за вип.: Секретар ВП ВС, д-р юрид. наук, професор, член-кореспондент НАПрН України В. Ю. Уркевич. Київ, 2024. Вип. 38. – с.

Застереження: видання містить короткий огляд деяких судових рішень Великої Палати. У кожному з них викладено лише основний висновок щодо правового питання, яке виникло у справі. Для правильного розуміння висловленої в судовому рішенні правової позиції необхідно ознайомитися з його повним текстом, розміщеним у Єдиному державному реєстрі судових рішень.

Стежте за нами онлайн

 fb.com/supremecourt.ua

 t.me/supremecourtua

 [@supremecourt_ua](https://www.instagram.com/supremecourt_ua)

 so.supreme.court.gov.ua